

DE ZANDLOPER

Kwartaalblad van de Vereniging Oud Ede

Historisch Museum Ede

2003- 2

|||||

COMBIMARKT

&

STUDIO EDE

VOORDEEL IN FOTO EN VIDEO

TEL. STUDIO EDE 0318 - 653363

Grotestraat 62, Ede tel. 0318-616414
Bellestein 21, Ede tel. 0318-614300
Stadspoort 10, Ede tel. 0318-652121
Hoofdstraat 24, V'daal tel. 0318-512689
Molenstraat 3, Rhenen tel. 0317-616866
PB 8170 6710 AD EDE

**FOTO
FILM
VIDEO
STUDIO**

Winkelcentrum Bellestein 21, 6714 DP Ede, tel.: 0318-640479
Contactlenzen / Oogmetingen / Oogdrukcontrole

ALLES VOOR DE DOE-HET-ZELVER

Autolakken
Draadmateriaal
Gereedschap
Verf
IJzerwaren

* Bezorgen gratis
Hout Board Triplex
Wandplaten Schroten
Wandweefsel

Dit alles natuurlijk bij

DOE-HET-ZELF MARKT

ELBERT JANSEN V/H DE NOOY
KOLKAKKERWEG 65 - 67 - EDE - TEL. (0318) 611 680

** Wij geven u een deskundig advies*

DE ZANDLOPER

Kwartaalblad van de Vereniging Oud Ede
31e jaargang nr 2 juni 2003

Van het bestuur

In de achter ons liggende periode heeft u kunnen genieten van de wisselexpositie over Maxima. U bent vast, nieuwsgierig als u was, komen kijken. Of heeft het mooie zomerse weer u wellicht tegengehouden? Nu is de mogelijkheid voorbij en is inmiddels de vakantie-tijd weer aangebroken. Een mooie gelegenheid om eens het Historisch Museum te bezoeken. Gaat u elders op vakantie, dan treft u er wellicht ook een boeiend museum. Laat het ons eens weten indien u in de presentatie iets speciaals bent tegen gekomen dat wij in Ede ook zouden kunnen gebruiken.

Ook dit jaar blijkt dat een aantal leden heeft vergeten de contributie voor het verenigingsjaar 2003 over te maken. U realiseert zich toch wel wat u allemaal gaat missen? U zou ons bijzonder helpen om in de komende dagen de contributie alsnog over te maken. Dank hiervoor.

Tijdens de jaarlijkse ledenvergadering, op 26 maart 2003, werden de financiële en algemene jaarverslagen, goedgekeurd. Op voorstel van het bestuur werd de heer J. van Raan benoemd tot secretaris van de vereniging Oud Ede. Ter afronding van de jaarvergadering hield gemeentearchivaris, de heer Peter van Beek, een boeiend betoog over de mogelijkheden, nu en in de toekomst, binnen het gemeentearchief.

Gebeurtenissen werpen hun schaduw vooruit. In september 2004 bestaat de vereniging Oud Ede al weer tachtig jaar. U staat het vijfenzeventigjarige bestaan nog helder voor de geest. Maar de tijd schrijdt voort. Een mooi cadeau voor de tachtigjarige vereniging zou een forse ledenaanwas zijn. Uw suggesties voor een PR-stunt zien wij met belangstelling tegemoet.

Tot slot wensen wij u een prettige vakantie.

DE ZANDLOPER is het orgaan van de Vereniging Oud Ede

- * Het dagelijks bestuur van de Vereniging Oud Ede bestaat uit de heren E. Lagerweij (voorzitter), P. Bon (secretaris) en W. Kempe (penningmeester).
 - * De contributie bedraagt € 9,50 per jaar, te voldoen door storting op giro 353.42.68 van penningmeester Vereniging Oud Ede te Ede.
 - * Het Historisch Museum Ede (Museumplein 7, 6711 NA Ede, tel. (0318) 61 95 54) is open 's middags van twee tot vijf uur, op zondagen tot vier uur. Op maandagen is het museum voor het publiek gesloten.
 - * Conservator van het museum is drs. D.-J. List.
 - * De redactie van De Zandloper bestaat uit de heren drs. D.-J. List, F.G. van Oort, H. van Scherrenburg en mevr. R. Tieben.
 - * Adres voor vereniging, museum en orgaan: Museumplein 7, 6711 NA Ede, tel. (0318) 61 95 54.
 - * Productie van het blad: Drukkerij Frouws te Ede.
- ISSN 1384-7090

Van de redactie

Het zomerse weer nodigt uit de natuur in te gaan. Het artikel van Frans van Oort over de Hout- en Wildwallen is een aanrader. Wellicht vindt u nog een overblijfsel. Ede en Stichts-Veenendaal waren gedwongen een aantal gemeenschappelijke zaken te regelen. Frans van Oort heeft voor u uitgezocht waar dat allemaal over ging. Ds. Teun van 't Veld neemt ons mee op pad met de Hoorcommissie van de diverse kerken.

Museumnieuws

Door Drs. Dirk-Jan List

Exposities 2003

Voor het Historisch Museum Ede is 2003 een goed tentoonstellingsjaar. Rond de jaarwisseling stond de tentoonstelling **'Schaakkunst door de eeuwen heen'**. Deze hoog kwalitatieve tentoonstelling werd door de bezoekers goed ontvangen. Het museum mocht voor deze presentatie rekenen op bijzondere bruiklenen van onder andere de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag, het Rijksmuseum en het Prentenkabinet in Amsterdam.

De tentoonstelling **'Máxima Maximaal, De kleding van een prinses'** werd op 16 april geopend door de wethouder mevrouw drs. A. Jonker. De presentatie bestond uit een tiental creaties gedragen door Máxima, die tot in de kleinste details zijn nagemaakt. Daar omheen hing veel fotomateriaal. Voor deze tentoonstelling (tot en met 15 juni) mocht het museum zelfs rekenen op de medewerking van de couturiers Edouard Vermeulen en Valentino. De Belgische ontwerper Vermeulen liet zich meerdere malen ondervragen door de conservator.

Opening van "Máxima Maximaal, de kleding van een prinses" (Rob Honhoff)

De hierdoor verkregen informatie is terug te vinden in de catalogus. De Italiaanse ontwerper Valentino verschaftte zelfs reproducties van vier unieke haute couture ontwerpen voor onze prinses.

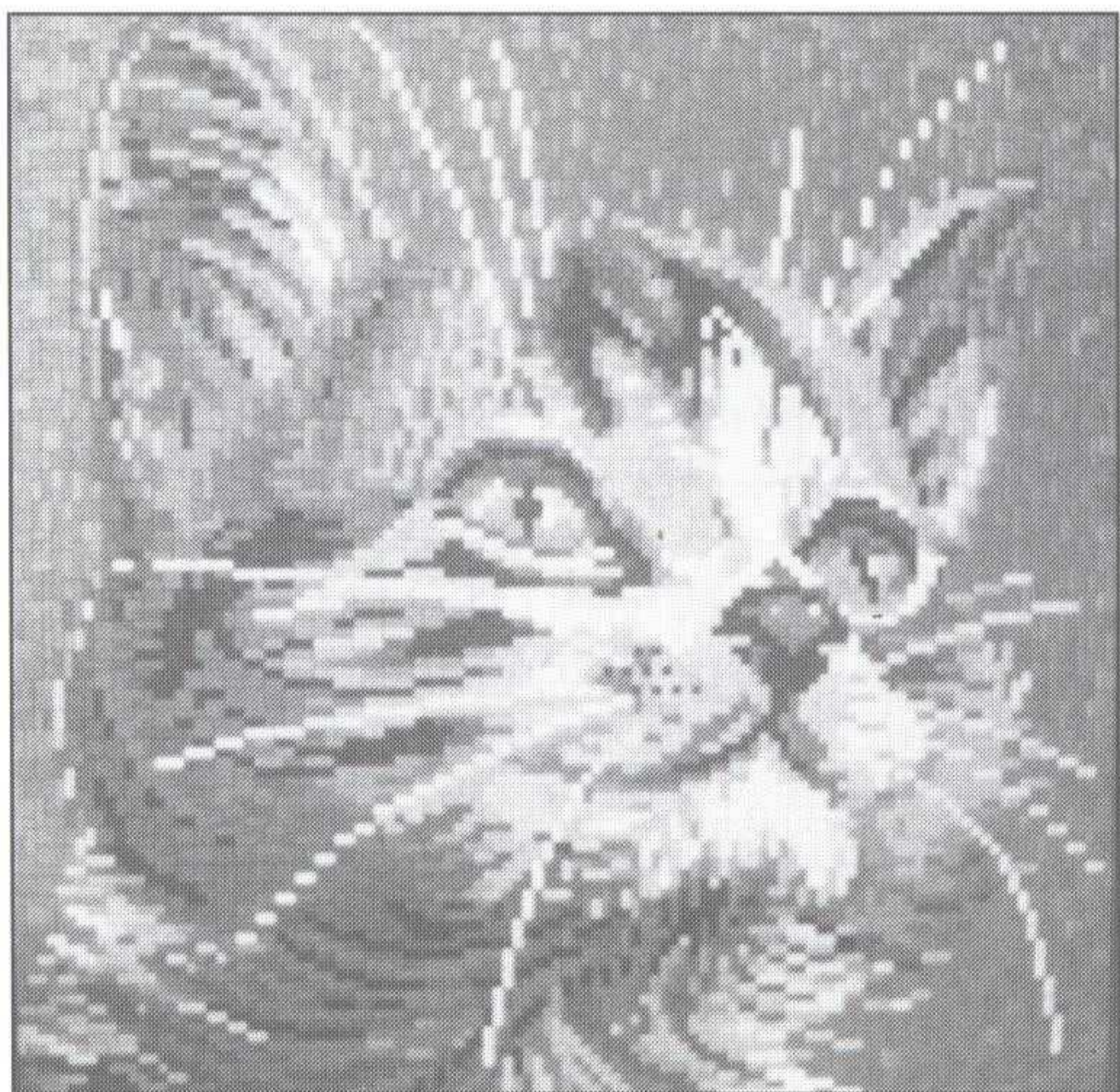
Deze tentoonstelling werd begeleid door een fraaie catalogus met veel illustraties in zwart-wit en kleur. Voor slechts € 3,- weet u alles over de kledstijl van Máxima. Nog voorradig!

De zomertentoonstelling (9 juli tot en met 7 september) heeft als titel '**Kunststof: het product van de twintigste eeuw**' gekregen. Kijken we terug op de vorige eeuw dan zien we dat deze periode wordt beheerst door onder andere de vele uitgevonden kunststoffen en de toepassing ervan in het dagelijkse leven. Voor een aantal van deze materialen hoeven we niet eens Ede uit.

De komst van de ENKA naar Ede aan het begin van de twintigste eeuw is van immens belang geweest voor de ontwikkeling van Ede. Samen met enkele andere gebeurtenissen zette het Ede op de kaart en was er mede verantwoordelijk voor dat het inwonersaantal van Ede explosief is gegroeid. Nu is de ENKA weg, maar aan het begin van de vorige eeuw werd hier viscose of kunstzijde gesponnen. Strikt gezien mogen we de uit cellulose gemaakte viscose niet echt een kunststof noemen. Maar omdat deze stof kunstmatig is vervaardigd doen we het voor het gemak toch wel. Enkalon en terlenka zijn eveneens textielvezels die door de ENKA werden vervaardigd, zij het wel na de Tweede Wereldoorlog. In beide namen zit de firmanaam ENKA verborgen!

Wat alle kunststoffen gemeen hebben is het feit dat ze vrij gemakkelijk en dus goedkoop gemaakt kunnen worden. De toepassing van plastics in voorwerpen is eindeloos omdat het materiaal in iedere vorm is te gieten. Bakeliet leek het product van de toekomst te worden. Hier werd van alles van gemaakt: bekers, dienbladen, telefoons en zelfs radio's. Tegenwoordig gebruiken we hiervoor plastic.

Vooraf bij de dames is nylon bekend. Al in 1939 uitgevonden ontketende het na de oorlog een ware rage met de nylonkousen. Dit werd een accessoire dat iedere vrouw wilde dragen. In de oorlog werden vooral parachutes van deze nieuwe stof gemaakt. Echte zijde was veel te kostbaar en te omslachtig om te maken (uitkoken van de cocons van de zijderups en het afrollen van de draden). De kleding die aan het einde van de oorlog en na de bevrijding in Ede werd gemaakt van de parachutes die op de heide waren achtergelaten zijn dus niet gemaakt van (parachute-)zijde, maar van nylon. Nylon werd tevens verwerkt in de ruisende petticoats in de tweede helft van de jaren vijftig. Stijf gesteven lieten deze onderrokken de toiletten van de dames en teenagers wijd uitstaan en vrolijk onder het lopen meedeinen. Gedurende de jaren zestig en zeventig werd kunststof of plastic een belangrijk onderdeel van het dagelijkse leven. Plastic stoelen (opblaasbaar of vast) waren een blikvanger in een hippe kamer. Gebruiksvoorwerpen werden gemaakt van plastic: klokken, dozen, cocktailprikkers, vaatwerk, pick-up (platenspeler) en dergelijke. Zelfs bijouerieën en kleding werden gemaakt van kunststof: plastic, skai en lak. Tassen, schoenen en paraplu's, alles van plastic!

Kunststof in speelgoed: Ministeck (R. Eykenaar)

En natuurlijk werd ook veel speelgoed van kunststof gemaakt. Wie kent niet de celluloid poppen, waarvan de koppen smolten als een bezorgde poppenmoeder het kind te dicht bij de kachel legde. De bekendste pop aller tijden is natuurlijk Barbie (1959). Gedurende de jaren zestig voorzien van een zus, vriendje en een hele vriendenkring. Barbie belichaamde alle idealen van de vrouw van toen en nu: mannequin, fotomodel, zakenvrouw, piloot, astronaut, dokter, dierenarts e.d. Mocht zij weliswaar met Ken trouwen, kinderen kwamen er vreemd genoeg nooit. De zorgende taken van Barbie bleven beperkt tot kinderoppas en kinderarts. Werd er een invalide pop ontworpen, dan was dat een vriendin van Barbie. Wel verschenen er negroïde en andere gekleurde Barbie's en vrienden.

In de tweede helft van de vorige eeuw werden er veel kunststof bouwsystemen ontwikkeld, waaronder Lego. Deze bouwstenen in heldere keuren (rood, wit, blauw en geel) werden al snel aangevuld met ramen, deuren, dakpannen en wielen. Hierdoor zijn er fraaie bouwwerken en voertuigen mee te maken. Door middel van een kleine motor kon zelfs een trein rijden.

De najaarstentoonstelling heeft als titel '**Glaskunst**' (1 oktober tot en met 9 november). Glaswerk in alle mogelijke vormen: schalen, vazen, glazen, karaffen en dergelijke. Unica en massaproducten. Wit, gekleurd en bewerkt glas. Kortom veel kijkplezier.

De wintertentoonstelling '**Kant, Lace en Dentelle**' (3 december tot en met 22 februari) toont kant in alle technieken. Hoe werden de diverse soorten kant gemaakt en wat was de toepassing ervan in de kleding en accessoires. Kantstalen, kledingstukken en accessoires geven een overzicht van een aantal eeuwen kantproductie en toepassing.

Reden genoeg om een nieuw lid voor uw vereniging te werven!

Bezoek gemeentearchief

Tijdens onze jaarvergadering hield de gemeentearchivaris, de heer P. van Beek, een uitermate boeiende lezing over zijn gemeentearchief. Hij toonde aan, dat het gemeentearchief de laatste jaren veel nieuwe ontwikkelingen heeft doorgemaakt. Hierdoor is de geschiedenis van Ede een stuk toegankelijker geworden. De heer Van Beek sloot zijn betoog af met een uitnodiging aan de leden van de Vereniging Oud Ede om een kijkje te komen nemen achter de schermen.

Op dinsdagavond 21 oktober aanvang 19.30 uur bent u allen uitgenodigd voor een kennismaking met en rondleiding in het gemeentearchief aan de Bergstraat 4.

Wilt u wel van te voren aangeven dat u komt en met hoeveel.

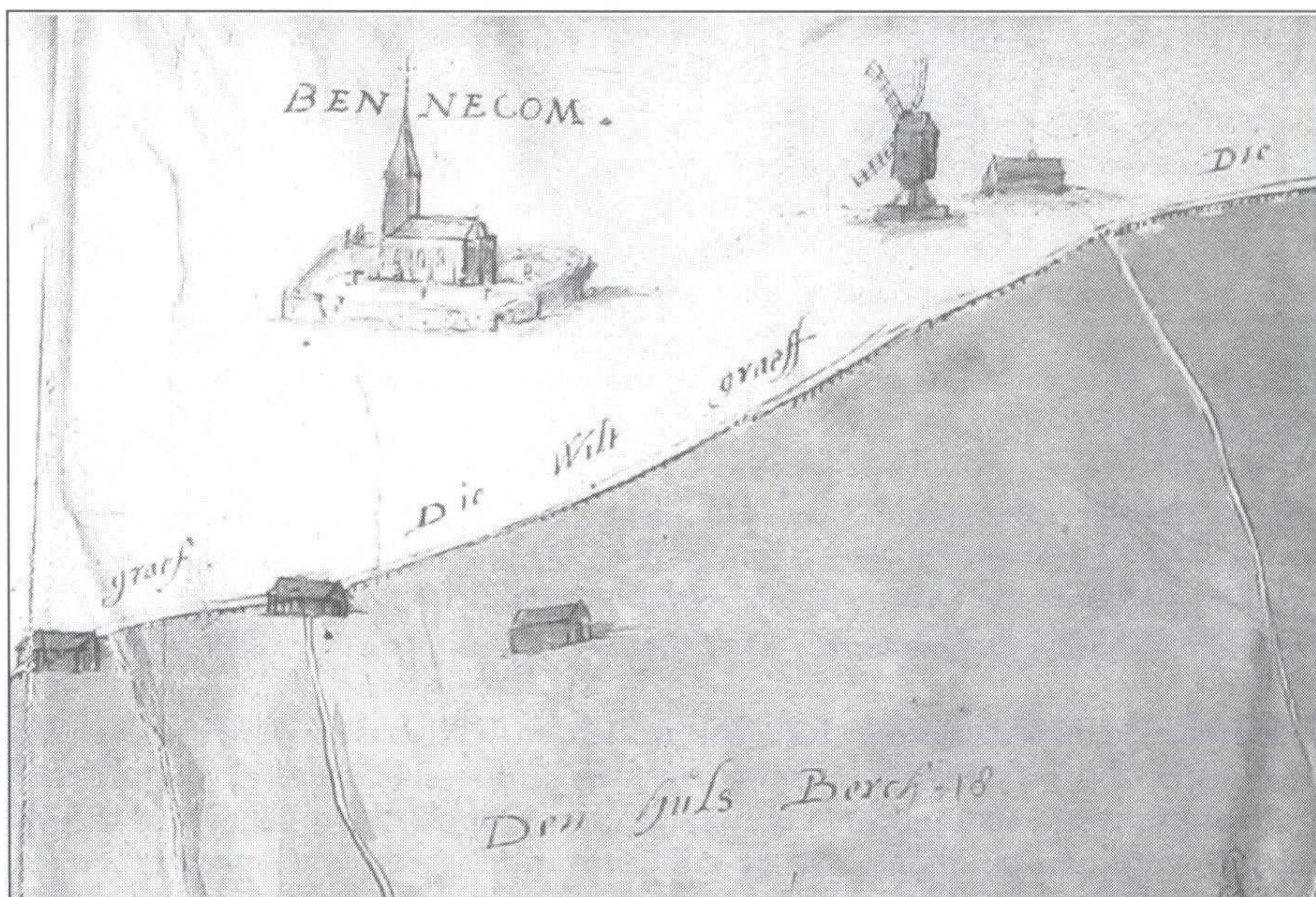
Dit kan telefonisch of mondeling bij ons museum (0318619554 vragen naar de heer Dijkstra) of per e-mail: hismuseumede@hetnet.nl

Jos van Raan

Hout- en Wildwallen op de Westelijke Veluwezoom Door F.G. van Oort

Nog niet zo lang geleden kwam ik een prachtig verhaal tegen in het Historisch-geografisch Tijdschrift, 16e jaargang 1998-1 met als titel "Wildgraven, wildwallen en wildvreden op de Veluwezoom". De auteur, dr. F.W.J. Scholten (provinciaal archiefinspecteur in Gelderland) gaf hierin aan dat zowel langs de oostflank van het zuidelijke Veluwemassief als langs de westflank al in de 16e en 17e eeuw sprake was van een aaneengesloten wildwal of wildgraaf van respectabele lengte. Zo had de wal, die liep van Arnhem richting Dieren een lengte van ca. 12 kilometer. Terecht komt de schrijver tot de conclusie dat de aanleg van zo'n wal duidelijk een bovenlokaal karakter moet hebben gehad. Ik wil u in ieder geval het verhaaldeel, betrekking hebbende op de wal die gelegen moet hebben tussen Wageningen en Lunteren, niet onthouden en dat gaat als volgt.

In de bossen en op de heidevelden van de Veluwe zijn verschillende soorten wallen en greppels aan te treffen, die in het verleden met uiteenlopende doeleinden zijn aangelegd. Specifiek Veluws zijn de wildwallen en wildgraven, aangelegd met de kennelijke bedoeling wilde dieren te weren van de cultuurgronden. Aan de westelijke Veluwezoom is op de topografische kaart 1:25.000, editie 1865/1871, ter hoogte van Lunteren een "wildwal" ingetekend. Deze vinden we ook terug op de eerste editie van de Topografische en Militaire kaart 1:50.000 van omsreeks 1850. Op later uitgegeven topografische kaarten is de wildwal niet meer terug te vinden. In het onderstaande zal worden nagegaan wat de aard en de ouderdom van deze wildwal of wildgraaf is en welke functie hij had.

Uitsnede van de kaart van het Moftbos ten oosten van Wageningen en Bennekom, getekend door Thomas Witteroos in het jaar 1570. Op dit detail staat "die Wilt graeff" (langs de rand van het bos) ingetekend en loopt langs het dorp Bennekom. Naar het noorden zal deze "Bennekomse Wiltgraeff" overgaan in de "Maenense Wiltgraeff". Deze laatste accentueert de overgang naar het bosgebied de Sijselt. (Rijksarchief Arnhem)

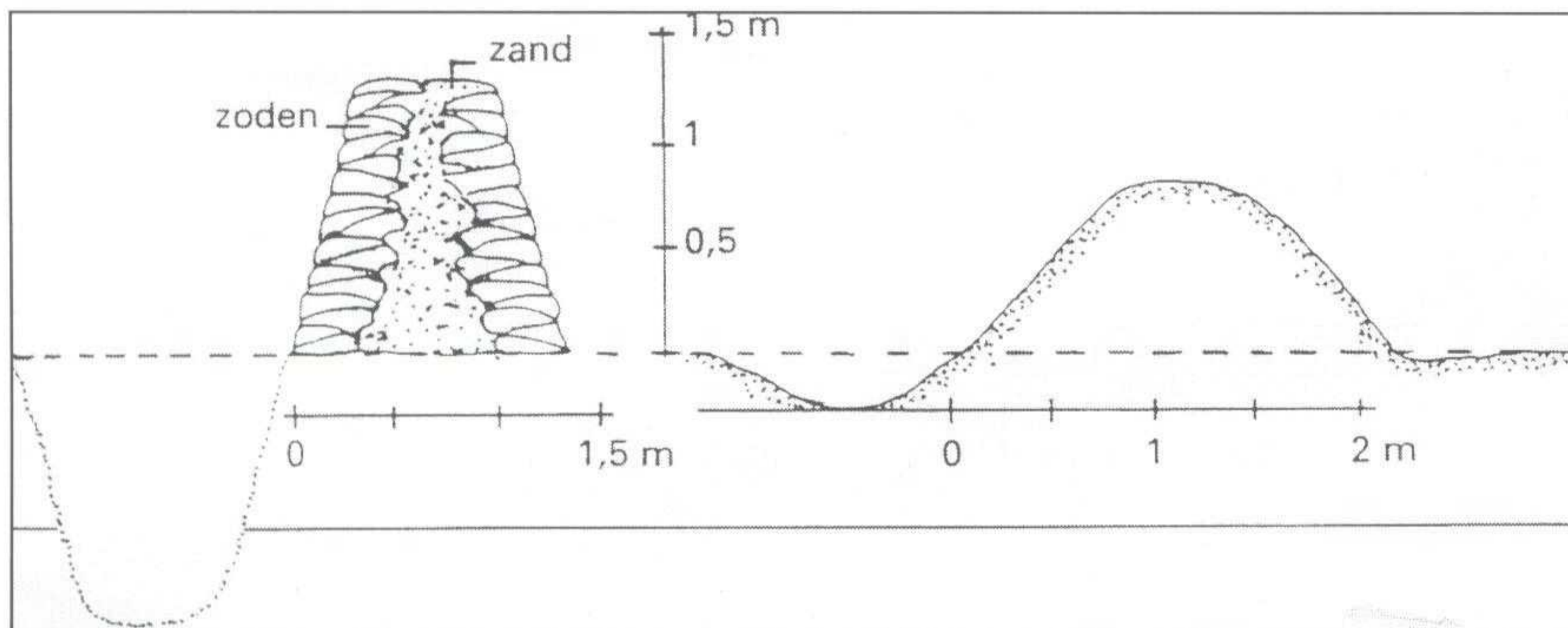
Aan de westelijke Veluwezoom treffen we voor het eerst een wildgraaf aan op een kaart uit 1570 van Thomas Witteroos. Deze loopt langs de westrand van het Moftbos, dat tot de domeinen van de Gelderse graven en hertogen behoorde, en strekt zich uit van de Wageningse Enk in het zuiden tot het bos de Sijsselt bij Ede in het noorden. Op een latere kaart uit de jaren 1649-1656 komt deze wildgraaf eveneens voor.

Voor het tracé dat in het noorden hierbij aansluit en dat op de eerder genoemde topografische kaarten is weergegeven, beschikken we over gegevens uit de buurtboeken van resp. Veldhuizen onder Ede en Lunteren en Meulunteren. Behalve over wildgraaf wordt hier ook gesproken over wildvrede of wildwal. Voor de westelijke Veluwezoom kunnen we dus concluderen dat hier, evenals aan de oostkant van het Veluwemassief, een dergelijk landschapselement heeft bevonden.

Deze begon ter hoogte van Wageningen en eindigde bij Meulunteren, een afstand van omstreeks 15 kilometer. Vooral aan het gedeelte ten noorden van Ede zijn nog restanten in het terrein terug te vinden.

Dat de wildgraaf c.q. wildwal of wildvrede diende tot afweer van wilde beesten blijkt niet alleen uit de benaming, maar ook uit gegevens in de buurtboeken.

Het grove wild – herten, reeën en wilde zwijnen – kon ernstige vernielingen aan akkers met onder andere rogge en boekweit aanrichten. De overlast kon door de belanghebbenden niet worden bestreden door middel van de jacht, want die was voorbehouden aan de graven en hertogen van Gelre, later de stadhouders. Zij waren gepassioneerde jagers die er voortdurend op bedacht waren de wildstand op peil te houden. Daarom restte de plaatselijke bevolking slechts een min of meer passieve afweer door het opwerpen van barrières die het wild buiten de akkers moesten houden.

Deze tekening geeft het verschil aan tussen een nieuw aangelegde hout- of wildwal, met opgestapelde plaggen aan de kanten (links) en een exemplaar waar al vele jaren weer en wind hun werking hebben gedaan (rechts).

(M. J. Noorden, "Aarden monumenten van Nederland").

Over de manier waarop de wildgraven, wildwallen en wildvreden werden gebruikt om dit doel te bereiken, zijn verschillende verklaringen in omloop. In ieder geval ging men bij de aanleg zodanig te werk, dat aan de Veluwezijde een greppel werd gegraven; met de uitgegraven grond werd aan de zijde waar de cultuurgrond lag een wal opgeworpen. Het wild dat vanaf het kerngebied van de Veluwe in de greppel terecht kwam, moest om bij de cultuurgrond te komen niet alleen uit de greppel klauteren, maar bovendien de helling van de wal beklimmen.

Bij de wildwal onder Veldhuizen, die in de 18e eeuw werd hersteld, bedroeg zowel de diepte van de greppel als de hoogte van de wal drie voet, zodat in totaal een hoogteverschil van bijna twee meter moest worden overwonnen. Kennelijk was dit echter niet voldoende.

Bovenop de wal werd nog eens een houten hek geplaatst van bijna een meter hoogte. Elders wordt verhaald dat de bewoners in perioden van wildoverlast bij toerbeurt op de wal de wacht hielden en dat men probeerde het wild door middel van vuren en lawaai af te schrikken.

De precieze ouderdom van de wildgraven is moeilijk vast te stellen. De bewering dat zij al in het begin van de 15e eeuw bestonden, nemen we – bij gebrek aan bronvermelding – vooralsnog voor kennisgeving aan. Duidelijk is dat zij in ieder geval vanaf de 16e eeuw voorkwamen.

Gezien de relatief grote lengte, die de grenzen van de lokale bestuurseenheden overschreed, moet er bij de aanleg sprake zijn geweest van coördinatie, mogelijk van hogerhand.

Als gevolg van de oorlogsomstandigheden is de wildstand op de Veluwe in de eerste helft van de 17e eeuw sterk teruggelopen, zodat de wildgraven hun functie verloren.

In de 18e eeuw steekt de overlast van het wild opnieuw de kop op, zodat het komt tot een eerherstel voor de wildgraaf, althans onder Ede en Lunteren. In de 19e eeuw verliest de wildgraaf ook hier definitief zijn functie, enerzijds door de intensievere jacht, anderzijds door de mogelijkheid om draadversperringen toe te passen. Aldus de auteur.

Wildwallen zijn overal te vinden in Nederland waar het droog en zanderig is. Er moet wel gelijk bij verteld worden dat sinds de laatste vastlegging op oude kaarten zo rond 1900 er driekwart of meer van deze wallen is verdwenen.

Oorspronkelijk werden deze hout- en wildwallen aangelegd om aan te geven waar iemands eigendom begon of ophield en hadden ze een functie als vee- en wildkering. In vroeger tijd fungeerden ze als windscherm en leverden ze het benodigde geriefhout voor de boerenstand.

Een wildwal was geen wildwal als er geen begroeiing op stond. Daarbij hoorde het cyclisch kappen van het eikenhakhout. Eens per elf jaar was gebruikelijk. De stammen zelf werden dan gebruikt als brandhout of ander geriefhout terwijl de bast eraf werd geschild, de zogenaamde eek. Dit werd uiteindelijk vermalen tot run waarmee leer werd geloid.

Vooraf in de tweede helft van de 19e eeuw was zo'n houtwal een mooi bezit, vooral wanneer de eekprijzen opliepen.

Toen de chemische looimiddelen hun intrede deden, zo rond de vorige eeuwwisseling, verdween de eekschiller en verloren de wallen zo één van hun functies.

In diezelfde tijd werd het potstalsysteem overbodig (mestproducerende schaapskudden). Door het groter gebruik van kunstmest werd het mogelijk ook op de zandgronden landbouw te bedrijven.

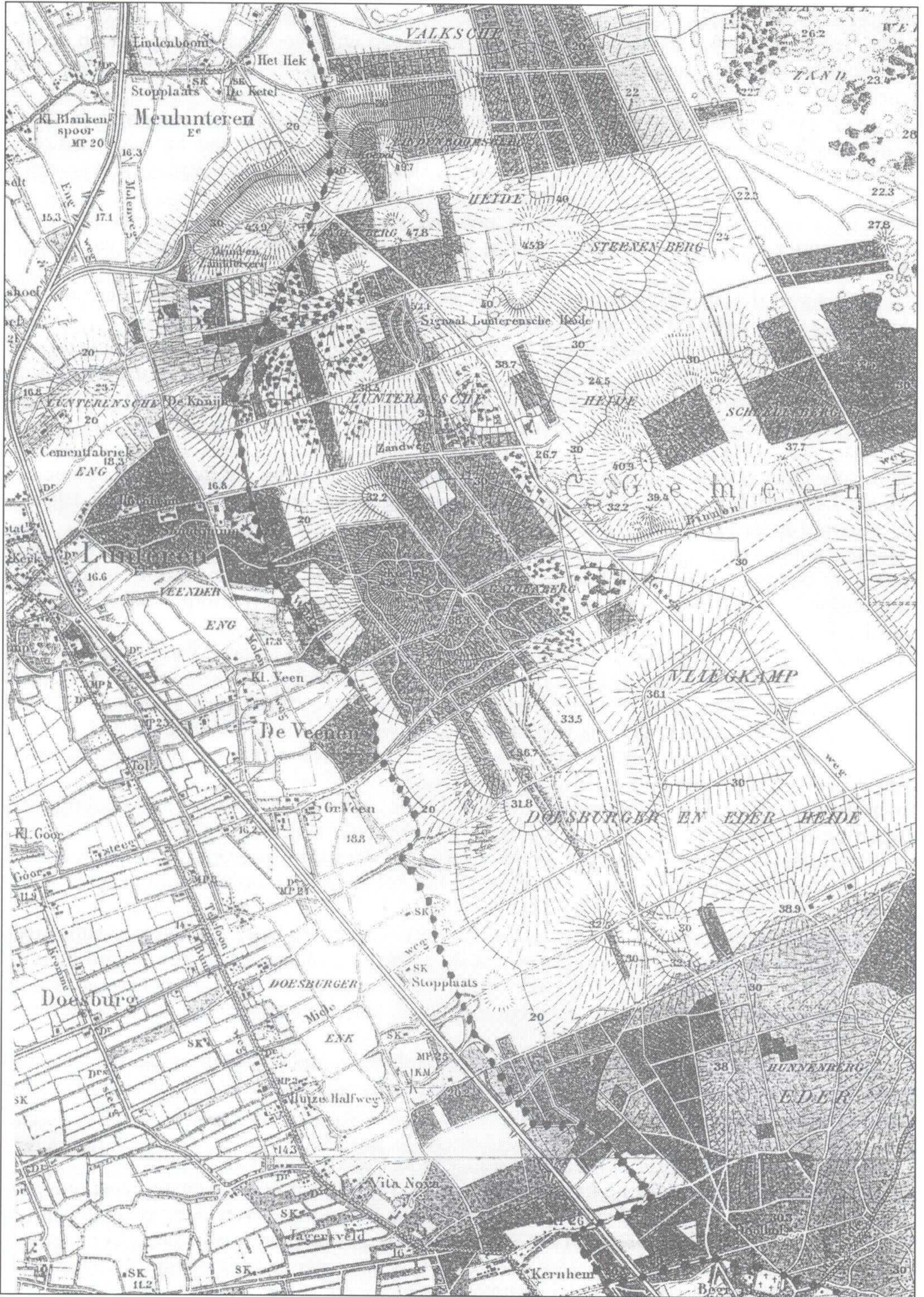
Tot overmaat van ramp stortte ook nog eens de wolmarkt in door de aanvoer van goedkopere wol uit Australië. Het gevolg was dat de engen ook niet meer zo beschermd behoeften te worden voor de schapen (snelle afname kuddes). Al met al zaken om de nuttige eigenschappen te vergeten; men zag uitsluitend nadelen en het slechten van de wallen was begonnen.

Vooraf na de 2e wereldoorlog, toen de ruilverkaveling in zwang kwam en de tegelijkertijd ingezette perceelsvergroting (mechanisatie van de landbouw) zijn veel van deze landschapselementen weg geploegd en geëgaliseerd.

Tenslotte nog een toelichting bij de topografische kaarten uit 1905 en 2002.

Op de verkleinde topografische kaart (schaal $\pm 1 : 30.700$) uit 1905 (laatste naverkenning) is met een stippenlijn de wildwal van Lunteren naar Ede aangegeven. Het gedeelte van de Meulunterseweg tot de Goorsteeg (van noord naar zuid) was toen nog in tact.

Vanaf de topografische kaart van 1850-1858 is het restant van deze wildwal, nl. het gedeelte Goorsteeg via Kernhem naar Ede, overgenomen.

Op de kaarten van latere datum komt deze wal echter niet meer voor. In het midden zijn de contouren van het toenmalige vliegkamp zichtbaar. Verder zien we grote delen met zand en heide en er is in feite weinig bebouwing in het echte buitengebied. Ook de dorpsomvang van Lunteren stelt nog niet zo veel voor.

Prachtige fotogemaakt op het landgoed Kernhem. De plaats van opname is de Doolhoflaan, richting Noord-West. Langs de rechter bosrand, beginnende aan het einde van boomschaduw, ligt de eeuwenoude wildwal. De greppels zijn reeds lang dichtgeslibd en de wal zelf is aan alle kanten afgesleten. De maximale hoogte is nog ongeveer 75 cm. En de wal is geheel begroeid. Links zien we de boerderij Engelhove (bij u allen bekend als de geitenkaasboerderij). (Foto Bert Budding)

In vergelijking met de tegenwoordige toestand is een topografische kaart anno 2002 afgedrukt. Ook hierop is weer de oude wildwal overgenomen. Zaken die vooral opvallen zijn de uitbreiding van Lunteren en de bebouwingsverdichting van het buitengebied. Let hierbij vooral op de Doesburger en Eder Heide en langs de Hessenweg.

Bijzonder is dat restanten van deze wildwal nu nog terug te vinden zijn in het terrein rond Kernhem. M.i. zal het de gemeente Ede sieren om dit "aarden monument" op te nemen in de daar uitgezette rondwandeling en er een informatiebord bij te plaatsen. In ieder geval is het een vermeldenswaardig landschapselement (zoals de celtic fields, grafheuvels, oude houtwallen enz.) dat waard is gekoesterd te worden.

Bronnen:

- Gelders archief
- Historisch-geografisch Tijdschrift, 16e jaargang, 1998-1
- Michiel Hegener, (1995); Archeologie van het landschap; langs de aarden monumenten van Nederland.
- T. Pluim (1912); Uit de geschiedenis van de buurt Ede-Veldhuizen (in "Bijlagen en Mededelingen) Gelre XV pag. 457-472.
- P.Hoekstra (1989); Lunteren, een historische studie. Schaffelaarreks nr. 21 pag. 41; Barneveld.
- Geschiedenis van Ede, deel I, Het Kerspel Ede; pag. 124; (1933), Wageningen
- Gemeente Ede: afd. Realisatie, kaart 2002

De regeling van de gemeenschappelijke zaken tussen de gemeenten EDE en STICHTS-VEENENDAAL

Door F.G. van Oort

Inleiding

Door de ondertekening door Willem III van de gemeentewet op 29 juni 1851 werden de samenstelling, inrichting en de bevoegdheden van het gemeentebestuur geregeld. Door deze invoering kon men niet bevroeden dat een aantal artikelen enige commotie teweeg zouden brengen tussen de gemeenten Ede en Stichts-Veenendaal enerzijds en de Gedeputeerde Staten van Gelderland en Utrecht anderzijds.

De basis voor deze onenigheid vloeide voort uit artikel 121. Hierin werd gesteld dat de besturen van twee of meer gemeenten hun gemeenschappelijke zaken, belangen, inrichtingen of werken, na machtiging van GS, konden regelen. En de gemeenten Ede en Stichts-Veenendaal hadden een aantal gemeenschappelijke zaken namelijk de openbare school, gelegen in Gelders-Veenendaal en de begraafplaats, gesitueerd in het Stichtse deel.

De Raden van Ede en Stichts-Veenendaal gaan akkoord met conceptreglement

Krachtens Koninklijk Besluit van 5 februari 1854 nr. 75 werd machtiging verleend aan de Gedeputeerde Staten van Gelderland en Utrecht om de gemeenschappelijke zaken tussen de gemeenten Ede en Stichts-Veenendaal te regelen. Hiertoe werden de burgemeesters van beide gemeenten aangespoord om een regeling te maken, hetgeen ook geschiedde. Het werd een reglement van 16 artikelen welke in beide Raden werd ingebracht, bediscussieerd en volledig goedgekeurd. Als uitgangspunt werd de volgende al zeer lang bestaande verhouding gehanteerd. Alle kosten van het bestuur, het onderhoud en verdere aangelegenheden betreffende de begraafplaats en de openbare school zullen ten voordele of ten nadele voor de gemeente Stichts-Veenendaal voor 2/3 en voor de gemeente Ede voor 1/3 worden aangemerkt.

En zo gebeurde het dat de gemeente Stichts-Veenendaal het goedgekeurde reglement naar GS van Utrecht stuurde en dat de gemeente Ede hetzelfde reglement voorlegde aan GS van Gelderland.

Beide Staten waren het totaal oneens met de gepresenteerde 16 artikelen tot regeling van de gemeenschappelijke zaken en dat lieten ze weten ook.

Hoofdzaken uit het reglement met aansluitend de bedenkingen van de beide Staten

Zo meldt art. 1 van het reglement dat het bestuur en beheer over de openbare school en de begraafplaats zal worden opgedragen aan een Commissie van 6 leden, bestaande uit de beide burgemeesters en 4 gekozen leden uit de beide Raden. Uit deze Commissie wordt een Dagelijks Bestuur (DB) van 3 leden gekozen.

De beide Gedeputeerde Staten opperen dat de regeling van deze zaak veel eenvoudiger had gekund. Dit kan zo niet. Deze Commissie is niets anders dan een vereniging van twee vaste commissies uit de beide gemeentebesturen.

Artikel 4 en 5 geven aan dat de Commissie voor 6 jaren wordt gekozen en dat de helft van de leden, volgens een regeling van het lot, om de 3 jaren aftreedt.

De Staten vinden dit in strijd met de gemeentewet die de leden van vaste commissies juist jaarlijks willen hebben benoemd.

Artikel 6. Dit artikel continueert, zonder nieuwe benoeming, het lid van de Commissie dat heeft opgehouden lid van de Raad te zijn, doch als zodanig herkozen is en zitting heeft genomen.

Voor de beide Staten is dit onaanvaardbaar. Zij stellen dat hij (want in die tijd zaten er nog geen vrouwen in de Raad), die opgehouden is lid van de Raad van de gemeente te zijn, dan tevens zijn lidmaatschap van een raadscommissie heeft verloren.

Artikel 8 staat aan de leden van de Commissie, voor het bijwonen van de vergaderingen, een presentiegeld toe.

Gezien de reactie van de Staten zit dit punt hoog. Gesteld wordt dat de gemeentewet alleen een presentiegeld toelaat voor het bijwonen van vergaderingen van de zittingen van de Raad en niet voor vergaderingen van commissies uit de Raad. En zeker niet de burgemeesters; zij genieten een jaarwedde en kunnen verder geen aanspraak maken op extra inkomen uit de gemeentekas.

Vervolgens worden als belangrijk punt besproken de artikelen 11 en 12 van de regeling. Deze artikelen geven aan dat het college van commissarissen alle macht en gezag uitoefent zoals bij de gemeentewet aan de gemeenteraden is opgedragen. De voorzitter en de leden van het DB (totaal dus 3 leden) vervullen dezelfde functies welke bij de gemeentewet aan B. en W. zijn opgedragen.

De Staten vinden dit veel te algemeen. Hier wordt aan de Commissie en het DB een bevoegdheid toegekend die alle perken te buiten gaat.

Artikel 13 zegt dat nieuwe regelingen en verordeningen door de Commissie ontworpen, door beide gemeenteraden binnen 1 maand in zijn geheel vastgesteld of afgekeurd zullen worden.

De beide Staten staan op het standpunt dat de regeling van de gemeenschappelijke zaken, machtiging en goedkeuring nodig heeft van Gedeputeerde Staten en dat is zonder dit bestuurslichaam niet mogelijk.

Tenslotte artikel 16. Dit artikel geeft als oplossing dat indien er verschil van mening bestaat tussen de beide gemeenteraden, het besluit van de "verenigde" Staten (Gelderland en Utrecht) bindend zal zijn voor de Commissie.

Het oordeel van de Staten is dat de beslissing om ontstane geschillen aan Gedeputeerde Staten voor te leggen in geen geval te pas komt. Ook tussen deze colleges kan verschil van mening ontstaan en zij zijn niet gerechtigd om in geschillen tussen beide gemeenteraden te beslissen. Dergelijke geschillen in bestuur worden aan de Koning ter beslissing voorgedragen.

Zoals we reeds zien hebben de Gedeputeerde Staten van Gelderland en Utrecht grote bedenkingen tegen het ter goedkeuring voorgelegde reglement tot regeling van de gemeenschappelijke zaken tussen de gemeenten Ede en Stichts-Veenendaal. De Staten doen dan ook een klemmend beroep op beide gemeenten om het reglement in de geest van de gemaakte op- en aanmerkingen te wijzigen (brief 9 augustus 1854 nr. 28) en wederom ter goedkeuring in te dienen.

De vroegere Benedeneindse Grift, met rechts de openbare lagere school. Op 28 mei 1878 werd door de toenmalige gemeenteraad tot de bouw van deze school besloten. Op 28 augustus van dat jaar werd het bouwen van de school met de onderwijzerswoning aanbesteed voor f 17.987, —. Op 2 oktober werd door het raadslid Maas van Eden de eerste steen gelegd en in januari 1879 kon de school feestelijk worden geopend. De heer A. J. Wolsak was het eerste hoofd, het laatste was de heer S. Paulides. Uit de stukken blijkt niet dat de gemeenschappelijke regeling op dat tijdstip nog van toepassing was. (foto + 1890, gemeente-archief Ede)

De gemeenten Ede en Stichts-Veenendaal geven zich niet zomaar gewonnen

Wederom treden de burgemeesters van beide gemeenten in overleg met elkaar om over de op- en aanmerkingen van Gedeputeerde Staten te discussiëren wat uitmondt in een fors verslag.

In de eerste plaats komt aan bod de aanmerking dat een kleinere commissie voldoende zal zijn. Gesteld wordt dat we hier te maken hebben met twee raden en twee DB (Dagelijkse Besturen) die volgens de wet niet verenigd kunnen handelen. Hierdoor kan onmogelijk het bestuur over gemeenschappelijke zaken volgens dezelfde regels gevoerd worden.

Trouwens, het bewuste artikel 121 geeft de vrijheid om deze gemeenschappelijke zaken te regelen zonder voor die regeling bijzondere voorschriften te geven.

De beide gemeenten zijn echter van mening dat het in dit geval de voorkeur verdient om het bestuur over de gemeenschappelijke zaken conform het bestuur over de gemeente te regelen. Dit houdt in het aanstellen van een talrijkere besturende Commissie waardoor in feite een betere aansluiting met de Raad wordt verkregen en waarvan de verwachting is dat in dezelfde geest wordt geopereerd.

De gemeenten zijn verder van mening dat de vaste commissies uit de Raad (die jaarlijks worden benoemd) zijn belast met de voorbereidingen voor wat de gemeenteraad heeft te

besluiten. Echter de gemeenteraad kan niets besluiten over de zaken die buiten het grondgebied van de gemeente liggen.

Vervolgens komt art. 6 weer aan bod ter bespreking. De gemeenten vinden het niet strijdig als iemand continue het lidmaatschap van de commissie bekleed die in korte tijd opgehouden is lid van de Raad te zijn.

In de praktijk komt het er op neer dat een herkozen lid van de Raad, voor wat betreft zijn zittingstijd, een naadloze aansluiting zal vinden aan de voorafgaande periode. In principe wordt hier ook zo gehandeld. Daarnaast geeft dat artikel ook aan dat hij, die geen lid van de Raad is, ook in de commissie geen zitting kan hebben. Met veel omhaal van woorden vervolgt dit verslag met de zinsnede: dat het nuttig kan zijn, als de wet en dit artikel 6 het toestaan, zich er niet tegen te zullen verzetten om uiteindelijk toch met een voltallige Commissie te kunnen opereren (dus in feite een eventuele bezetting van een niet-raadslid).

Daarnaast blijven de gemeenten op het standpunt staan dat het presentiegeld (art. 8) uitsluitend voor de raadsvergaderingen bedoeld is en dat voor het bijwonen van andere vergaderingen het principe geldt van schadeloosstelling voor tijdverzuim.

Ook komt er commentaar op de aanmerking van Gedeputeerde Staten dat de artikelen 11 en 12 veel te algemeen zijn gesteld en het DB zich een bevoegdheid toekent die alle perken te buiten gaat.

Als de bevoegdheid van de Commissie algemeen was gesteld dan zou het geen commissie van bestuur maar alleen een commissie van onderzoek en uitvoering van besluiten van de Raad zijn aldus de burgervaders. En deze besluiten zouden pas uitgevoerd kunnen worden na voorafgaande machtiging van Gedeputeerde Staten. Dit zou veel werk en moeite kosten en natuurlijk erg omslachtig zijn.

Artikel 13 probeert men overeind te houden door te stellen dat er verordeningen bestaan die na een korte periode weer moeten worden herzien. Zeker in deze gemeenschappelijke zaken is dan snelheid geboden.

Ten slotte nog een reactie op het gestelde in artikel 16. Het aandeel van de door beide gemeenten te dragen kosten is al lang bekend en daar wordt nu en in de nabije toekomst niet aan getornd.

Hierover kan dus geen verschil van mening ontstaan. Maar evenzo er aan de beide Colleges van Gedeputeerde Staten de goedkeuring van dit reglement is opgedragen, zullen ook eventuele geschilpunten door deze Colleges opgelost dienen te worden. Meestal zal daar wel een eensluidende uitslag uit voortkomen. Lukt dit uiteindelijk niet dan blijft er altijd (sporadisch) nog de beslissing van de Koning.

Als sluitstuk worden de Gedeputeerde Staten van Utrecht en Gelderland verzocht om het reglement alsnog goed te keuren.

De beide Staten blijven bij hun bedenkingen

Men is van mening dat bij de uitleg van artikel 121 veel te groots wordt gedacht. De gemeenten schijnen in een dwaling te verkeren. Men wil een Commissie samenstellen conform B. en W. die de gemeenteraden in deze zaak vervangt en een afzonderlijk bewind dat de besluiten van deze Commissie uitvoert.

Het tegengas van de gemeenten is dat artikel 121 geen voorschriften geeft om de zaak te regelen maar zo'n regeling mag nooit in strijd zijn met de wet. Echter volgens het oordeel van de beide colleges van Gedeputeerde Staten is dit hier wel gebeurd.

Zowel de school als de begraafplaats zijn gemeentelijke aangelegenheden en vallen aldus onder de gemeentelijke huishouding. Voor de regeling en het beheer van deze gemeentelijke aangelegenheden wordt door de gemeentewet de bevoegde autoriteit aangewezen en wel de Raad als wetgevende macht en het college van B. en W. als uitvoerend bewind.

Waar twee gemeenten, zoals hier, bij dezelfde zaak belang hebben, wordt de regeling, het zogenaamde wetgevende deel, aan de beide gemeenteraden (na goedkeuring) opgedragen.

Daarnaast spreekt het vanzelf dat het beheer van de gemeentelijke aangelegenheden bij het college van B. en W. ligt.

Immers een zaak die twee gemeenten aangaat houdt niet ineens op een gemeentelijke aangelegenheid te zijn; het onderscheid is alleen dat er dan twee gemeenten belang bij hebben. De colleges van B. en W. van beide gemeenten zullen dus in gemeenschappelijk overleg de zaak moeten beheren.

De gemeenteraden worden verzocht om de regeling in de geest van de gemaakte bedenkingen te wijzigen en wederom aan Gedeputeerde Staten mee te delen.

De gemeenten vragen goedkeuring aan de Koning

De burgemeester van Ede kreeg op 30 april 1855 het fiat om over voornoemde zaak in overleg te treden met zijn collega uit Stichts-Veenendaal en daarna wederom verslag uit te brengen.

En zo geschiedde. Nu tot tweemaal toe door de Staten werden geweigerd om de raadsbesluiten goed te keuren, kwamen de beide burgemeesters overeen om hun respectievelijke Raden goedkeuring te vragen de gerezen problemen aan de Koning voor te leggen. De Raden stemden hiermee volledig in.

In de brief aan de Koning kwamen weer dezelfde argumenten aan bod, uitgebreid met het punt dat indien de Staten hun zin zouden krijgen, men ook zou kunnen bepalen dat de belangen van de gemeenschap in een verenigde zitting van de twee gemeenteraden behandeld zouden kunnen worden, hetgeen toch niet de bedoeling van de wetgever kan zijn geweest. Dus nog een extra reden om aan de eigen regeling vast te houden.

Uiteindelijk valt toch het doek voor de gemeenten

Op 29 oktober 1855 komt het beslissende woord van Koning Willem III n.a.v. een rapport betreffende deze zaak van de Minister van Binnenlandse Zaken (25 oktober 1855 nr. 119). Hierin wordt gesteld dat de bepalingen uit de regeling niet in overeenstemming zijn te brengen met de voorschriften van de gemeentewet.

De regeling en het bestuur betreffende de gemeenschappelijke zaken kan uitsluitend berusten bij de Raad, burgemeester en wethouders of een afgeleide commissie met de burgemeester of een wethouder als voorzitter en met een jaarlijkse (her)benoeming.

T.a.v. artikel 121 van de gemeentewet (de bevoegdheid van de gemeentebesturen hun gemeenschappelijke zaken te regelen) wordt niet bedoeld dat de gemeentebesturen volkomen vrijheid van regeling hebben en daarbij de bedoelde voorschriften van de gemeentewet terzijde kunnen stellen.

Verder geeft de gemeentewet de voorschriften voor de regeling en het bestuur van de huishoudelijke gemeentelijke aangelegenheden, zonder onderscheid of die aangelegenheden slechts één, twee of meerdere gemeenten tegelijk betreffen.

Uiteindelijke conclusie: de gemeenten Ede en Stichts-Veenendaal geven een verkeerde toepassing aan art. 121 en worden de Gedeputeerde Staten in het gelijk gesteld.

In de Edese raadsvergadering van 14 november 1855 krijgt de burgemeester opnieuw opdracht om met zijn collega uit Stichts-Veenendaal een nieuwe regeling op te stellen.

Bronnen

Gemeente archief Ede

Gemeente archief Veenendaal

De hoorcommissie door ds T. van 't Veld

Wanneer een kerkelijke gemeente op zoek is naar een predikant, kan dat via een sollicitatie-procedure. In veel gemeenten is dat inmiddels een gebruikelijke gang van zaken.

Vroeger ging het anders. (In de Hervormde Gemeente in Ede is nog steeds de oude gewoonte in ere). De kerkenraad stuurt dan een z.g. 'hoorcommissie' op pad. Een paar ouderlingen en diakenen maken op zondag de kerkdienst van een dominee mee. Na afloop van de dienst hebben ze een gesprek met de predikant in diens pastorie. Thuisgekomen brengen ze verslag uit aan de voltallige kerkenraad, die dan beslist over al dan niet beroepen.

In de eerste helft van vorige eeuw gingen ook eens twee van zulke commissies op weg. De één uit de Hervormde, de andere uit de Gereformeerde Kerk. Ze beleefden spannende dingen...

De hervormde hoorcommissie beluistert de preek van een bekend predikant, die al uit menige gemeente een beroep heeft ontvangen. De broeders zijn zeer tevreden, brengen een goed verslag uit in de kerkenraadsvergadering, met als gevolg dat de beluisterde dominee met algemene stemmen beroepen wordt in Ede. In de drie weken bedenktijd, die een predikant dan heeft, komt hij op bezoek en preekt die avond in de Oude Kerk. De kerk-gangers zijn enthousiast en zeggen tot elkaar: "Te hopen dat deze dominee naar Ede komt!"

Totdat een paar dagen later een ouderling ontdekt, dat de beroepen dominee niet een eigen preek heeft gehouden, maar letterlijk de preek van een collega heeft voorgedragen. De kerkenraad is geschokt en belegt meteen een spoedvergadering, waarin (zo blijkt uit de notulen) de emoties hoog oplaaien. Er vallen woorden als 'bedrog' en 'plagiat'. Tenslotte valt het besluit dat de hoorcommissie weer op reis moet. Maar nu om aan de beroepen predikant te vragen of hij alstublieft wil bedanken. Hetgeen natuurlijk prompt gebeurt...

In de Gereformeerde Kerk in Ede gaat het in diezelfde jaren wat anders. Daar komt een hoorcommissie uit Leiden, om een Edese predikant te beluisteren. Ook deze preek is boeiend en de hoorcommissie gaat naar de pastorie voor een nadere kennismaking. Het gesprek valt blijkbaar zo in goede aarde, dat de broeders de tijd vergeten. Op de late zondagavond lopen ze nog op de Stationsweg, richting station Ede-Wageningen. Ze moeten mee met de laatste trein naar Leiden. Ze lopen, ze hollen bijna, maar ze beseffen al gauw: "Dat halen we nooit meer!"

Wat nu te doen? Dan zien ze op de Stationsweg bij een mooie villa een dure auto staan. Eén van de ouderlingen bedenkt zich niet, belt aan en legt in een paar woorden hun 'nood-situatie' uit. Meteen komt er een nog jong uitziende heer naar buiten en zegt: "Stap maar in". De auto gaat met grote vaart richting station. Eén minuut voor vertrek van de trein komen ze er aan. Tijd om te bedanken is er niet meer, maar een dankbaar hoorcommissie-lid drukt de bereidwillige chauffeur nog gauw een rijksdaalder in de hand: "Hier, voor de kinderen". De trein vertrekt, de dominee wordt beroepen in Leiden en hij neemt het nog aan ook.

Pas twee jaar later komt de hoorcommissie er achter wie hen op die zondagavond naar het station bracht. Onwetend hadden ze aangebeld bij het huis van de burgemeester. En de vriendelijke chauffeur was een wethouder, die juist die avond bij zijn 'baas' op bezoek was. Intussen zat deze goede man al twee jaar met een moeilijk probleem: "Hoe moet ik toch die rijksdaalder een bestemming geven?" Hij was namelijk een verstokte vrijgezel!

De moraal van beide verhalen is duidelijk. Lid zijn van een hoorcommissie... je maakt nog eens iets mee.

Geraadpleegde bronnen:

- Notulen kerkenraad Hervormde Gemeente
- Gereformeerd kerkblad

een winkel
vol (cadeau-)
ideeën voor
binnen en
buiten

Geels

E D E

Grotestraat 111, Ede Tel.:0318 61 92 92
geels@geelsede.nl www.geels-ede.nl

voor een
volledige
impressie
bezoek
onze
internet
site

Fahrenheitstraat 24
Postbus 262
6710 BG Ede
Tel. : (0318) 624 523
Fax: (0318) 625 161

- 24 uurs glasservice
- Onderhoudsschilderwerk
- Nieuwbouw
- Utiliteitsbouw
- Isolatieglas
- Voorzetramen
- Rolluiken
- Zonweringen enz.

Wordt lid van Vereniging Oud Ede.

Oud Ede houdt
de geschiedenis levend.

Periodieken, handelsdrukwerk,
brochures en folders
met vakmanschap vervaardigd bij:

DRUKKERIJ FROUWS EDE BV

Fahrenheitstraat 26, 6716 BR Ede, tel. (0318) 642 111, fax 642 757

**AANNEMERSBEDRIJF
WILLEMSSEN & ELBERTSEN EDE**

**NIEUWBOUW
VERBOUW EN ONDERHOUD**

Dwarsweg 10 - 6716 BJ Ede - Tel. (0318) 63 72 50 - Fax (0318) 63 97 62

U ZOEKT.....

HARKES

TUIN- EN KAMERPLANTEN CENTRUM
KLINKENBERGERWEG 29 EDE
TEL. 0318-612694

- POTTERIE VOOR KAMER EN TUIN
- MESTSTOFFEN - GRONDSOORTEN
- TUINPLANTEN - BLOEMBOLLEN
- ALLES VOOR DE VIJVER
- GRASZODEN
- NATUURSTEEN
- TUINHOUT
- TUINGEREEDSCHAP
- KAMERPLANTEN
- SNIJBLOEMEN